

Molukkers in Nederland

De intergenerationele overdracht van de Molukse identiteit
in Nederland

Masterscriptie Sociologie – Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid
Erasmus Universiteit Rotterdam

Student: Hannah Tomasowa

Nummer: 372605

Begeleider: Jack Burgers

Tweede lezer: Sjaak Braster

Datum: 6 juni 2019

Molukkers in Nederland: de intergenerationele overdracht van de Molukse identiteit in Nederland

Abstract

In dit onderzoek is gekeken naar de intergenerationele overdracht en instandhouding van de Molukse identiteit over verschillende generaties Molukkers in Nederland. De Molukse identiteit is geconceptualiseerd als een identiteit waarin etnische aspecten van belang zijn. Dit zijn aspecten die betrekking hebben op culturele gebruiken en activiteiten van een groep. Specifiek voor de Molukse identiteit is gekeken naar taal, verwantschapsrelaties, religie, politieke ideologie (RMS en migratiegeschiedenis), woonomgeving (concentratie) en de integratie in de Nederlandse samenleving. Aan de hand van literatuur en diepte-interviews bij tien leden uit een familie, is de Molukse identiteit onderzocht. Uit het onderzoek blijkt dat de Molukse identiteit veranderlijk is en dat die, in vergelijking met vroeger, nu bestaat uit een vermenging van twee identiteiten: de Molukse met de Nederlandse. Verwantschapsrelaties, de migratiegeschiedenis en de Molukse wijk hebben nog een sterke invloed op de vorming en behoud van de Molukse identiteit. Toch verschilt het omgaan met deze etnische gedragingen per generatie en leiden gemengde huwelijken tot een minder actieve overdracht.

Keywords

Intergenerationele overdracht, identiteit, etnische identiteit, etnische gedragingen

1. Introductie

“Molukkers mogen nooit vergeten waar ze vandaan komen.” (Trouw, april 2017)

“Ik vind het belangrijk dat we een volk blijven en onze eigen identiteit niet kwijtraken. Molukkers mogen nooit vergeten waar ze vandaan komen”, zegt een 24-jarige Molukse jongen in Trouw, in april 2017¹. Het citaat laat zien dat veel Molukkers, ook die in Nederland geboren zijn, hun identiteit koesteren.

De verbondenheid van de Molukkers met Nederland vindt haar oorsprong in de tijd van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC). De specerijen kruidnagels en nootmuskaat, typerend voor de Molukken, waren de drijfveer voor de VOC om op de Molukken een handelsmonopolie af te dwingen (Steijlen, 2017). Deze handelsrelatie was de basis voor de kolonie Nederlands-Indië. Bij het uitbreiden van de koloniale macht in Nederlands-Indië, werden voor het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL) veelal christelijke Molukkers gerekruteerd. Molukkers stonden namelijk bekend als een krijgshaftig volk en als loyale bondgenoten omdat zij hetzelfde geloof aanhingen als de Nederlanders (Steijlen, 2017). De Molukse militairen speelden in ruil voor verschillende privileges binnen het KNIL een belangrijke rol in het handhaven van orde en gezag in de kolonie Nederlands-Indië (Smeets, 1992; Smeets & Steijlen, 2006; Steijlen, 2017). Tot aan het einde van het Nederlandse regime in Nederlands-Indië waren de Molukkers vertegenwoordigd in het KNIL.

In augustus 1945, bij het einde van de Japanse bezetting, werd de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesië uitgeroepen. Dit was het begin van een gewelddadige periode waarin Indonesië zich definitief losmaakte van Nederland. Pas in 1949 erkende Nederland de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesië en vond de soevereiniteitsoverdracht plaats (Smeets & Steijlen, 2006). In de periode 1945 - 1949 vochten veel Molukkers als beroepsmilitairen in dienst van de Nederlandse regering, waardoor zij als ‘landverraders’ beschouwd werden door de Indonesiërs. Een veilige demobilisatie was niet mogelijk (Smeets & Steijlen, 2006). Ook niet omdat de Molukkers pleitten voor een eigen, onafhankelijke staat. Deze onafhankelijke staat gaven zij vorm door op 25 april 1951 Republiek Maluku Selatan (Republiek der Zuid-Molukken, de RMS) te proclameren. De RMS werd en wordt nog steeds niet erkend door de Republiek Indonesië.

Omdat de Molukkers na de soevereiniteitsoverdracht in 1949 nog steeds in dienst waren van Nederland, zag de Nederlandse overheid geen ander alternatief dan de Molukkers tijdelijk naar Nederland over te brengen. Dit alternatief gold voor zowel de Nederlandse overheid, als de Molukse militairen, als een tijdelijk verblijf totdat de situatie in Indonesië veilig genoeg zou zijn om terug te keren naar Indonesië (Verkuyten, Van de Calseijde & De Leur, 1999).

In 1951 zetten de eerste Molukkers voet op Nederlandse bodem. Een totaal van 12.500, waarvan 3.500 militairen met hun gezinnen, migreerden uiteindelijk naar

¹ <https://www.trouw.nl/home/wat-is-er-over-van-het-molukse-ideaal-~a3e24c4b/>

Nederland als gevolg van de beëindiging van het koloniale regime in Nederlands-Indië (Veenman & Jansma, 1981). Deze migratie is het begin van de Molukse geschiedenis in Nederland. Bij aankomst in Nederland wachtte de KNIL militairen het bericht dat ze werden ontslagen uit militaire dienst en in tijdelijke woonoorden werden geplaatst (Smeets & Steijlen, 2006). Vooralsnog rekenden de Molukkers op steun van de Nederlandse overheid bij het verwezenlijken van een onafhankelijk staat en op spoedige terugkeer. Maar 20 jaar later was dat nog steeds niet het geval.

Vanaf de jaren 1970 heerste in Nederland een periode van onrust en agressie. De Molukse jongeren van toen, de tweede generatie Molukkers, werden radicaal en begonnen gewelddadige acties om de aandacht van de Nederlandse overheid te trekken. Zij wilden hun ouders eer aan doen en verlangden nog steeds naar een terugkeer. Naar aanleiding van deze gewelddadige acties trof de Nederlandse overheid verschillende maatregelen om de situatie en de positie van de Molukkers in de Nederlandse samenleving te verbeteren (Verkuyten, Van de Calseijde & De Leur, 1999). Maar een onafhankelijke Molukse staat kwam er niet. Het werd duidelijk dat het tijdelijke verblijf permanent zou worden.

De Molukkers verhuisden van de woonoorden naar speciaal gebouwde Molukse woonwijken, verspreid over heel Nederland. Op dit moment zijn er nog 45 gemeenten die een Molukse wijk hebben² en wordt het aantal Molukkers in Nederland geschat tussen de 40.000 en 50.000³. Precieze cijfers ontbreken, omdat Molukkers niet meer apart in de statistieken worden geregistreerd⁴. Zou dit een teken zijn van volledige integratie? Toch wordt nog vaak bericht over het behoud van het Molukse ideaal na al die jaren in Nederland, wordt het politiek activisme van de Molukkers in de jaren '70 nog besproken, of worden de slechte economische omstandigheden in de Molukse wijken benadrukt. Daarnaast wordt nog vaak gesproken over 'de Molukse identiteit'.

Migranten kunnen problemen ervaren met betrekking tot de balans van het in stand houden van culturele waarden uit het land van herkomst en de culturele waarden in het nieuwe land (Berry, 1997; Rumbaut, 1994). Op basis hiervan ontwikkelen migranten vaak een specifieke etnische identiteit. Dit is een identiteit die een individu ontwikkelt als lid van een etnische groepering binnen de heersende samenleving (Phinney, 1990). De etnische identiteit van Molukkers in Nederland wordt tot op de dag van vandaag nog sterk gekoesterd⁵. Maar wat betekent het nog om Moluks te zijn en hoe wordt deze identiteit concreet vormgegeven? De etnische identiteit van migranten kan door verschillende factoren door de jaren heen veranderen. Onderzoek laat zien dat contact met de bevolking in het gastland, de bijbehorende gebruiken van de cultuur of bepaalde instituties in het nieuwe land van invloed kunnen zijn op de etnische identiteit (Schwartz, Montgomery & Briones, 2006). Maar ook de duur van het verblijf kan invloed hebben op de etnische identiteit. Hoe langer de groep in het nieuwe land woont, hoe minder vaak de

² <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/05/19/nog-45-gemeenten-hebben-aparte-molukse-wijk-9344587-a1559706>

³ Stichting Moluks Historisch Museum: <http://www.museum-maluku.nl/>

⁴ <https://www.rd.nl/vandaag/binnenland/lessen-trekken-uit-de-molukse-geschiedenis-1.1473690>

⁵ <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/05/19/thuis-in-nederland-liefst-op-molukse-grond-9344306-a1559683>

etnische identiteit vanuit het land van herkomst nog een rol speelt (Constantinou & Harvey, 1985). Ook blijkt dat tweede generatie migranten zich over het algemeen meer met Nederland dan met het land van herkomst identificeren (Entzinger & Dourleijn, 2008). Maar in de jaren '90, zo'n 50 jaar na de Molukse overtocht, voelt een overgroot deel zich nog steeds meer Moluks dan Nederlands (Rinsampessy, 1992). Hoe is dit nu, bijna 30 jaar later? En als het Moluks voelen nu nog zo belangrijk is, hoe kan dat worden verklaard? Wordt de Molukse identiteit door de jaren heen van generatie op generatie overgedragen?

Dit onderzoek richt zich op het ervaren en het doorgeven van de Molukse identiteit onder verschillende generaties Molukkers in Nederland. Door middel van kwalitatieve diepte-interviews is een Molukse familie bestaande uit drie generaties onderzocht op etnische identiteitsbeleving. Door te focussen op het ervaren van de etnische identiteit binnen die verschillende generaties is er gekeken of er sprake is van intergenerationele overeenkomsten of verschillen. Hoe zijn die generationele belevingen van de etnische identiteit van invloed op elkaar? Bestaat er een Molukse identiteit, of wordt deze door verschillende generaties anders ervaren? De probleemstelling van deze scriptie luidt dan ook als volgt:

“Hoe wordt de Molukse identiteit onder verschillende generaties Molukkers in Nederland ervaren? En in hoeverre is er sprake van actieve intergenerationele overdracht van de Molukse identiteit?”

2. Theoretisch kader

In het theoretisch kader worden de belangrijkste theoretische concepten van dit onderzoek uiteen gezet.

2.1 Identiteit: persoonlijk en sociaal

Identiteit is een centraal onderwerp in verschillende wetenschappelijke disciplines (Verkuyten, 1999). Als we spreken over identiteit gaat het om een vorm van eigenheid, iemands' persoonskenmerken en de evaluatie daarvan (Van der Meulen & Krabbendam, 2013). Erikson (1959) was een van de eerste wetenschappers die het onderwerp identiteit behandelde. Hij beschreef de eigen identiteit als psychosociaal fenomeen dat zich ontwikkelt in relatie tot anderen en hoe deze hier op reageren. Veel andere wetenschappers hebben deze zienswijze overgenomen. De ontwikkeling van de eigen identiteit komt tot stand door een constante interactie tussen de 'ik' en de ander (Green, 1997; Hashmi, 2000) en is daarmee een relationeel gegeven. Identiteit is daarmee ook veranderlijk van aard, omdat de identiteitsontwikkeling afhankelijk is van de context waarbinnen het individu zich bevindt (Giddens, 1991). Volgens Verkuyten (1999) is de identiteit onderhevig aan een voortdurend proces van sociale constructie.

Het begrip identiteit kan in twee categorieën verdeeld worden. In de persoonlijke identiteit en de sociale identiteit. De persoonlijke identiteit is de vorm van 'ik', de eenheid die je zelf ervaart in bepaalde situaties. De sociale identiteit is afhankelijk van de ander, op basis van kenmerken die je met een ander deelt. Denk

hierbij aan leeftijd, etniciteit, sociaal-economische klasse of religie (Dion & Dion, 2001). Sociale identiteit wordt bepaald door de ander in de vorm van sociale groepen (Taylor & Moghaddam, 1987). Gijsberts en Dagevos (2009) laten in hun onderzoek zien dat de ontwikkeling van de identiteit tot stand komt door verbondenheid met een ander individu of groep. Dit is in lijn met de sociale identiteitstheorie van Tajfel en Turner (1979). Die theorie stelt dat wanneer je een bepaalde groepsidentiteit aanneemt, je een gevoel ervaart dat je 'erbij' hoort. Dit draagt vervolgens weer bij aan het zelfconcept van de persoon.

Nog een belangrijk onderscheid als het gaat om het begrip identiteit is volgens Verkuyten (1999) tussen identiteit als categorisering en identiteit als beleving. Identiteitsbeleving gaat om de inhoudelijke en emotionele betekenis die door mensen aan de eigen identiteit wordt gegeven. Persoonlijke verwerking en eigen interpretatie zijn van belang bij identiteitsbeleving. Dit onderzoek richt zich daarom voornamelijk op identiteitsbeleving.

2.2 Etnische identiteit

Etnische identiteit is de ontwikkeling van een identiteit binnen een etnische groep in een samenleving (Phinney, Horenczyk, Liebkind & Vedder, 2001). Ze komt voort uit de kennis, waarden en emotionele betrokkenheid die een individu ervaart binnen deze sociale groep (Phinney, 1990). De sociale groep waarvan het individu uitmaakt, wordt bepaald door een gedeeld land van herkomst, cultuur of geloof (Bernstein, Penner, Clarke-Stewart & Roy, 2008).

Molukkers in Nederland zijn niet alleen onderdeel van de dominante sociale groep binnen de Nederlandse samenleving - 'Nederlanders' -, maar ook van de sociale groep 'Molukkers'. Zij kunnen zich hierdoor verbonden voelen met beide culturen en dus meer dan één identiteit ontwikkelen en ervaren. Het voelen van een dubbele verbondenheid hoeft niet per se positief te zijn, het kan namelijk ook een verstoring veroorzaken in de balans tussen de culturele waarden uit het land van herkomst en de culturele waarden in het nieuwe land (Rumbaut, 1994). Vooral voor de generaties die in het nieuwe land geboren zijn, is dit soms lastig. Deze generatie groeit op en wordt gesocialiseerd in de taal, waarden en culturele gebruiken door hun familie (McCoy, 1992). Maar omdat ze opgroeien in het nieuwe land en daar naar school gaan, komen ze in contact met leeftijdsgenoten van zowel hun eigen etnische groep, als van andere culturen (Phinney, Romero, Nava & Huang, 2001). Al bij al kan gesteld worden dat de etnische identiteitsontwikkeling bij de jongere generatie vaak in het teken staat van wat ze hebben overgenomen en geleerd van hun ouders, maar de invloed van vrienden speelt ook een grote rol in het ontwikkelen en aannemen van een etnische identiteit (Zimmerman, Ramirez, Washienko, Walter & Dyer, 1988; Brown, 2004).

Op basis hiervan kan er vanuit worden gegaan dat de etnische identiteit net als de sociale identiteit afhankelijk is van de context en daarmee veranderlijk is (Verkuyten, 1999). Kijkend naar de Molukse identiteit in Nederland, blijkt uit verschillende onderzoeken dat deze door de jaren heen ook veranderd is. Maar ondanks deze verandering zijn Molukkers in Nederland zijn nog steeds sterk

georiënteerd op wat zij als Molukse normen, waarden en tradities beschouwen. Hierdoor zal het Molukse mogelijk veranderend identiteitsgevoel niet verdwijnen uit de Nederlandse samenleving, maar worden overgedragen op nieuwe generaties (Rinsampessy, 1992; Steijlen, 1996; Veenman, 2001). Van belang in dit onderzoek is de focus op hoe deze verandering van de Molukse identiteit zichtbaar is bij verschillende generaties. Er zal onderzocht worden hoe verschillende generaties deze etnische identiteit ervaren en hoe deze zich per generatie ontwikkelt.

2.3 Etnische gedragingen

Volgens Phinney (1990) wordt etnische identiteit in de meeste studies opgevat als etnische gedragingen. Deze gedragingen omvatten de participatie in culturele gebruiken en activiteiten van een individu of groep. Een aantal daarvan is van belang voor nadere analyse in deze studie: taal, vriendschap of verbintenis, religie, politieke ideologie en woonomgeving. Dit komt overeen met onderzoek naar de Molukse identiteit van Rinsampessy (1992). Belangrijke kenmerken van de Molukse identiteit zijn de taal (Bahasa Indonesia), religie, verwantschapsrelaties die vallen onder de '*adat*', RMS en de migratiegeschiedenis, residentiële concentratie en de integratie in de Nederlandse samenleving. Deze studie richt zich op de overdracht van etnische gedragingen zoals beschreven door Phinney (1990) en Rinsampessy (1992) voor de Molukse gemeenschap in Nederland.

2.3.1 Taal: Bahasa Indonesia

Taal kan beschouwd worden als een van de belangrijkste culturele gebruiken die kenmerkend zijn voor de etnische identiteit (Phinney, 1990). Onderzoek heeft aangetoond dat de taal die gesproken wordt binnen een sociale groep als symbool van etnische identiteit en van culturele solidariteit dient. De taal wordt gebruikt om de sociale groep aan het culturele erfgoed te herinneren en draagt bij aan het overbrengen van bepaalde groepsgevoelens (Giles, Bourhis & Taylor, 1977).

Specifiek voor de Molukkers in Nederland is het spreken en verstaan van het Maleis cruciaal om te voldoen aan de Molukse identiteit (Verkuyten, Van de Calseijde & De Leur, 1999); het spreken van deze taal is een voorwaarde om een 'echte Molukker' te zijn. Dit was het geval bij zowel de Molukse respondenten als bij gemengd-bloed respondenten. Deze laatsten lieten blijken dat zij het spijtig vonden dat zij de taal niet (goed) onder de knie hadden, omdat zij zich hierdoor buitengesloten voelden van de Molukse gemeenschap. Ook Rinsampessy (1992) spreekt over het belang van de taal. Bahasa Indonesia moet beheerst worden voor een goede verstandhouding met de ouders, voor de eigen identiteit en voor de betrokkenheid met de Molukse gemeenschap.

2.3.2 Verwantschapsrelaties: adat

De Molukse gemeenschap houdt sterk vast aan onderlinge verwantschapsrelaties, zoals familieverbanden, pelaverbonden of clans. Pelaverbonden bijvoorbeeld zijn bondgenootschappen tussen families van verschillende dorpen. Van belang hierbij is dat solidariteit en hulp wordt verleend wanneer daar behoefte naar is. De

pelaverbintenis is minstens zo sterk als die van familie: met een pela mag niet getrouwd worden.

Deze verwantschapsrelaties vallen onder de 'adat', een traditioneel raamwerk van ongeschreven gebruiken, gewoonten, tradities en gedragsregels. Dit wordt van generatie op generatie op elkaar overgedragen en wordt als bindend beschouwd (Rinsampessy, 2008). De adat wordt voornamelijk gebruikt voor de opvoeding, trouwerijen, belijdenissen, begrafenissen en voor algehele omgangsvormen⁶. De adat staat dan ook voor het innerlijke gevoel om tot een bepaald volk te behoren, in dit geval het Molukse volk. Verwantschapsrelaties zijn voor de Molukkers belangrijk voor het behoud van het traditioneel cultureel erfgoed (Rinsampessy, 2008).

2.3.3 Religie: protestantisme

Verschillende studies hebben de relatie tussen religie en etnische identiteit onderzocht. Zo blijkt dat immigranten hun religie kunnen gebruiken voor het ontwikkelen van een nieuwe groepsidentiteit, zoals een etnische identiteit binnen de nieuwe samenleving (Williams, 1998). Ook blijkt dat religie een versterkende invloed heeft op het hebben van een etnische identiteit voor verschillende groepen (Lewins, 1978). Volgens Phinney (1990) wordt religie gekenmerkt door onder andere lidmaatschap van een kerk, het bijwonen van religieuze ceremonies en educatie in de parochie.

Rinsampessy (1992) stelt dat het religieuze leven voor Molukkers erg belangrijk is in het dagelijks leven. Het overgrote deel van de Molukkers in Nederland is protestant christelijk, slechts een klein deel is rooms-katholiek of islamitisch (Smeets & Steijlen, 2006). Voor de protestants christelijken is er elke zondag is een kerkdienst, worden zangkooren of fluitorkesten georganiseerd en is er een zondagsschool voor Molukse kinderen. Er wordt van je verwacht dat je actief deelneemt en bijdraagt aan de kerkelijke gemeenschap als je lid bent (Rinsampessy, 1992).

2.3.4 Politieke ideologie: RMS ideaal en migratiegeschiedenis

De Molukkers zijn onvrijwillige migranten. Dit zijn migranten die op gedwongen basis naar het nieuwe land zijn gekomen, bijvoorbeeld door oorlog of vanuit voormalige koloniën. Vrijwillige migranten gaan op vrijwillige basis naar het nieuwe land om hun economische kansen te vergroten (Gibson & Ogbu, 1991).

Molukkers kwamen naar Nederland met het idee snel weer terug te keren naar een onafhankelijke staat. Zij hadden de hoop gevestigd op de belofte van de Nederlandse regering dat die steun zou bieden in het realiseren van een onafhankelijke RMS. Uit meerdere onderzoeken blijkt dat deze 'belofte' vooral een aanname door de Molukkers is geweest.⁷ De Nederlandse overheid heeft niet

⁶ <https://www.rd.nl/vandaag/binnenland/adat-leefregels-van-de-molukker-1.236911>

⁷ De belofte die nooit werd gedaan, Fridus Steijlen. Museum Maluku: http://85.158.251.41/wps/portal/muma/!ut/p/c0/04_SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP0os3gTL09fCxNDMwN3Pz8DA0cDEz9j0wAvI0szQ_3gvBz9gmXHRQApq9HA/

kunnen bijdragen aan een onafhankelijke staat, waardoor Molukkers vinden dat hen onrecht is aangedaan (Verkuyten, Van de Calseijde & De Leur, 1999).

Het ideaal rondom een onafhankelijke staat en de terugkeer ernaartoe heeft lange tijd centraal gestaan voor Molukkers, zozeer dat het zelfs gepaard ging met radicale en agressieve acties in de jaren '70. Nu duidelijk is dat het verblijf permanent is, bestaat de RMS voornamelijk nog in symbolische vorm (Steijlen, 1996). Waar het voorheen nog draaide om het streven naar een terugkeer van alle Molukkers inclusief de RMS-regering in ballingschap in Nederland, ligt de nadruk van de RMS nu vooral op het besef van de eigen geschiedenis van de Molukkers in Nederland. Volgens Steijlen (2006) is de RMS, vanaf het moment dat duidelijk werd dat terugkeer niet mogelijk was en de integratie in de Nederlandse samenleving startte, niet meer een bepalende factor voor de Molukse identiteit.

2.3.5 Woonomgeving: het wonen in een Molukse wijk

Phinney (1990) stelt dat een geografische regio of een grote hoeveelheid etnische leden in een bepaalde buurt van invloed kan zijn op de etnische identiteit. Volgens Castles en Davidson (2000) hebben leden van een bepaalde etnische groep de voorkeur om zich te concentreren in bepaalde buurten of wijken, waardoor het voor hen makkelijk wordt om bepaalde culturele gebruiken uit het land van herkomst in het nieuwe land te kopiëren en vervolgens te gebruiken. Hierdoor wordt de eigen etnische identiteit benadrukt (Castles & Davidson, 2000).

Toen de Molukkers vanaf 1951 aankwamen in Nederland werden zij ondergebracht in woonoord. Deze woonoord waren voormalige kloosters en kampen ten tijde van de tweede wereldoorlog en lagen sociaal geïsoleerd in het land (Steijlen, 2017). Vanaf de jaren '60 werden wegens de slechte omstandigheden in de woonoord speciale nieuwe wijken gebouwd voor de Molukkers, ook wel de 'Molukse wijken' genoemd. Deze wijken waren en zijn nog steeds zo goed als volledig gesegregeerde wijken. De reden voor deze geconcentreerde huisvesting was omdat de Nederlandse overheid in eerste instantie dacht dat dit tot minder aanpassingsproblemen zou leiden (Post, 2001). Ook heerste nog steeds de gedachte dat de Molukkers tijdelijk in Nederland zouden blijven. Geconcentreerde huisvesting zou bijdragen aan een voorspoedige terugkeer (Veenman, 1994). De Molukse wijken werden voorzien van kwalitatief goede woningen, als ook kerkgebouwen en sociale centra.

Volgens Rinsampessy (1992) heeft residentiële concentratie invloed op het gevoel van groepssolidariteit en groepsbewustzijn. Volgens hem is de Molukse wijk een grote factor in het behoud van de Molukse identiteit. De Molukse wijk is ook een vorm van etnische isolatie. Deze wordt door de Molukkers zelf behouden en bewaakt. De wijk is alleen bestemd voor Molukkers. Niet-Molukkers worden niet getolereerd in de wijken, tenzij die getrouwd zijn met een Molukker⁸.

⁸ <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2181241-molukkers-beschermen-eigen-wijk-niet-molukkers-niet-welkom.html>

2.3.6 Integratie in de Nederlandse samenleving

Of immigranten onderdeel zijn van de dominante samenleving of zich er juist van willen of blijven onderscheiden, wordt gezien als de mate van integratie (Verkuyten & Yildiz, 2010). Verbonden blijven met het land van herkomst zou gelden als belemmering voor integratie in het gastland (Snel, 2003). Zou het behoud aan de Molukse identiteit een belemmering zijn voor de integratie in Nederland? Volgens Rinsampessy (2008) is het juist andersom. Door integratie en door invloed van de Nederlandse cultuur, is de Molukse manier van leven veranderd. Molukse normen en waarden zijn minder centraal komen te staan in het dagelijks leven. De Molukse identiteit wordt bewust getransformeerd naar een identiteit met meer Nederlandse componenten, om de Molukse groep en identiteit in Nederland in stand te houden (Rinsampessy, 1992). Dit komt ook door de stijging in het aantal gemengde huwelijken. Volgens Rinsampessy (2008) is ongeveer de helft van alle huwelijken in de derde en vierde generaties gemengd, waardoor Molukse normen en waarden in het gezin opnieuw worden vormgegeven (Rinsampessy, 2008).

3. Onderzoeksvragen

Op basis van de beschreven literatuur in het theoretisch kader zijn de volgende onderzoeksvragen gevormd. De centrale vraagstelling van dit onderzoek luidt het volgende:

“Hoe wordt de Molukse identiteit onder Molukkers in Nederland ervaren, doorgegeven en in welke mate hebben etnische gedragingen invloed op deze intergenerationele overdracht?”

Deze centrale vraagstelling is onderverdeeld in de volgende deelvragen:

1. Wat is de rol van taal op het doorgeven van de Molukse identiteit?
2. Wat is de rol van verwantschapsrelaties op het doorgeven van de Molukse identiteit?
3. Wat is de rol van religie op het doorgeven van de Molukse identiteit?
4. Wat is de rol van politieke ideologie rondom de RMS en de migratiegeschiedenis op het doorgeven van de Molukse identiteit?
5. Wat is de rol van de woonomgeving op het doorgeven van de Molukse identiteit?
6. Wat is de rol van de integratie in de Nederlandse samenleving op het doorgeven van de Molukse identiteit?

3. Methode

In dit onderzoek zijn data verzameld door middel van kwalitatief onderzoek. Dit is gebeurd door het afnemen van semi-gestructureerde interviews bij negen leden van één Molukse familie, verdeeld over drie generaties. Daarnaast is ook een geschreven biografie gebruikt over het leven van oma, de eerste generatie Molukker van deze familie. Hierdoor kon de analyse worden gebaseerd op vier generaties. Op basis van deze data is de overdracht van de Molukse identiteit onderzocht. Er is

specifiek gekozen voor een kwalitatieve methode, omdat het beschrijven, interpreteren en verklaren van gedragingen van personen of situaties bij deze studie aan de orde zijn (Boeije, 2009).

3.1 Onderzoekssetting

Omdat het onderzoek zich richt op de intergenerationele overdracht van de Molukse identiteit, zijn de respondenten van Molukse afkomst en behoren zij tot één familie. De kwalitatieve interviews hebben plaatsgevonden in een rustige omgeving, waar zij niet gestoord of afgeleid konden worden door externe factoren. Omdat de respondenten behoren tot één familie, was het van belang dat de periode tussen de interviews zo kort mogelijk was. Zo konden de respondenten niet, of zo min mogelijk, met elkaar overleggen over de inhoud van het interview. Tijdens het afnemen van het interview was het van belang dat de interviewer een open en betrokken houding aannam ten opzichte van de geïnterviewde. Dit was nodig om te achterhalen wat de respondenten drijft in hun handelen (Boeije, 2007).

3.2 Dataverzameling

De respondenten zijn niet *at random* geselecteerd, maar gekozen op specifieke en bepaalde voorwaarden. De respondenten komen uit een grote familie, die uit minstens drie generaties bestaat. Daarnaast is de familie gekozen omdat de leden zowel binnen als buiten de Molukse wijk wonen. Voor aanvang van het interview is de respondent gevraagd om toestemming voor het opnemen van het interview en voor het gebruiken van de data voor de analyse.

Bij het afnemen van het semi-gestructureerd interview is gebruik gemaakt van een vooropgesteld interviewschema (topiclijst) dat is afgeleid van het theoretisch kader. Zo hebben de respondenten hun verhaal kunnen doen, maar heeft de interviewer ook kunnen doorvragen naar meer gedetailleerde informatie wanneer daar behoefte aan was. De interviews zijn opgenomen en later uitgeschreven tot transcripties. Deze transcripties zijn de basis voor de data-analyse.

3.3 Dataverwerking en -analyse

Voor de data-analyse is gebruik gemaakt van het programma Atlas.ti. Hiervoor zijn de interviews eerst gecodeerd, wat een bepaalde orde of structuur aan de data heeft gegeven. Deze codering is in drie stappen gebeurd. De eerste stap is open codering, waarmee de eerste labels of codes toegekend zijn aan fragmenten in de interviews. De tweede stap is axiale codering, waarin dezelfde gelabelde fragmenten met elkaar zijn vergeleken op verschillen en overeenkomsten. De laatste stap is selectieve codering. In deze stap zijn relaties gelegd op basis van de frequentie waarin gelabelde fragmenten in de interview data voorkomen. Op basis hiervan is een theorie gevormd en uitgewerkt.

Wegens het subjectieve karakter van een kwalitatief onderzoek is in het gehele proces gestreefd naar objectiviteit. Dit betekent volgens Maso en Smaling (1998): “het object van studie te laten spreken en niet te laten vertekenen”.

4. Resultaten

In deze paragraaf worden de belangrijkste bevindingen van de diepte-interviews en biografie uiteengezet. De focus ligt op de ervaring van de Molukse identiteit onder verschillende generaties Molukkers in Nederland.

4.1 De Molukse identiteit

De kernwaarden van de Molukse identiteit, worden door vrijwel iedere generatie benoemd. Maar hoe de Molukse identiteit ervaren wordt en hoe ermee wordt omgegaan vandaag de dag, is per generatie verschillend. De Molukse identiteit is eigenlijk een vermenging van twee identiteiten: een Nederlandse en een Molukse. Wat opvalt is dat iedereen trots is op het Molukse gedeelte. Ook de jongste generatie.

De Molukse identiteit wordt omschreven in termen van afkomst: dat de voorouders van de Molukken vandaan komen en dat Molukkers getint zijn. Geloof is ook kenmerkend voor de Molukse identiteit, vooral voor de eerste en tweede generatie. Daarnaast is er binnen de gemeenschap een sterk gevoel van saamhorigheid, er is sprake van een wij-cultuur, een groepsgevoel. Molukkers zijn gastvrij, zorgzaam en eten speelt een grote rol binnen de cultuur, voornamelijk in de Molukse wijk. Voor de omgang met elkaar, tradities, gewoonten en rituelen, is de adat erg belangrijk:

Wat mij tot Molukker maakt is in de volksmond de 'adat'. Het geheel van waarden, zeden, gewoontes. Hoe je je in het algemeen moet gedragen, maar het is ook leidend voor het omgaan met elkaar. Dat onderscheidt ons van Nederlands zijn, of van andere culturen.

- Man (67), tweede generatie, volbloed Moluks, woont in de wijk

Onderling hebben Molukkers een hechte binding met elkaar en zullen er altijd zijn voor elkaar. Familie is erg belangrijk, en ook de kennis van de eigen (familie)geschiedenis. Als Molukker mag je niet vergeten waar je vandaan komt. Daarnaast zijn Molukkers een trots volk:

Als mensen vragen wat mijn afkomst is en ze vervolgens niet weten wat een Molukker is, dan heb ik sterk de neiging dat ik dat moet uitleggen. Ik merk dat ik het heel belangrijk vind dat mensen weten wat Molukkers zijn en wat onze geschiedenis is. Ik ervaar ook een sterke drang om te zeggen dat ik niet Indonesisch, maar Moluks ben. Ik maak daarin een onderscheid omdat Molukkers met een hele andere reden naar Nederland zijn gekomen. En ook omdat de Molukker echt een volk apart is. Bijvoorbeeld door het geloof en de uiterlijke kenmerken. Het is te algemeen om te zeggen dat wij Indonesiërs zijn.

- Man (22), derde generatie, halfbloed Moluks, woont buiten de wijk

De Molukse identiteit en cultuur in Nederland is gemengd met die van Nederland:

Hier in Nederland is de Molukse identiteit en cultuur een combinatie van twee culturen. De vermenging van wat de eerste generatie heeft meegenomen, in combinatie met wat we van het Nederlandse hebben meegekregen. Er is een mix aan het groeien. Vooral als er meer gemengde huwelijken zullen plaatsvinden, dan zal de vermenging steeds verder gaan.

- Man (67), tweede generatie, volbloed Moluks, woont in de wijk

De volbloed respondenten van de tweede en derde generatie geven aan dat ze zich meer Moluks voelen: een Molukker in Nederland die zich per situatie goed kan aanpassen. Dit geldt niet voor de halfbloed Molukkers uit de derde en vierde generatie. Zij voelen zich meer Nederlands. De tweede generatie heeft voornamelijk in de jaren '70, ten tijde van de Molukse acties, last gehad van het feit dat ze Moluks zijn. De jongere generaties ervaren soms vooroordelen over Molukkers, maar geen individuele discriminatie.

Opmerkelijk is dat iedereen van mening is dat de Molukse identiteit geen constante is, maar dat de tijdgeest bepaalt in hoeverre de Molukse identiteit uitgedragen wordt. De Molukse identiteit is in vergelijking met de eerste generatie veranderd en zal nog meer veranderen:

Ik geloof dat ik het al anders ervaar dan mijn ouders. Omdat ik in de stad ben opgegroeid tussen verschillende culturen, en niet in de wijk. Ik denk ook dat de manier waarop we om zullen gaan met de Molukse cultuur en identiteit zal veranderen. Het ligt ook heel erg aan de tijdsgeest. De tijdsgeest van nu is al zo anders dan 50 jaar terug, toen kwamen onze opa's en oma's praktisch gezien zowat van die boot. Met het enige wat ze hadden: de Molukse cultuur. Nu, 50 jaar later, staat mijn generatie er alweer heel anders in. Ik denk wel dat die cultuur en identiteit ongeveer hetzelfde zullen blijven. De kern en essentie blijft behouden, maar we geven het op een andere manier door.

- Vrouw (28), derde generatie, volbloed Moluks, woont buiten de wijk

De huidige en toekomstige vierde generatie van de geïnterviewde familie heeft geen vooruitzicht op volbloed Molukse kinderen. Tot nu toe zijn alle huwelijken van de derde generatie gemengd.

4.2.1 Taal

De taal is voor de familie geen kernfactor voor de Molukse identiteit. Het spreken van Nederlands heeft juist jaren de overhand gehad binnen de familie. Pas sinds de laatste jaren is de originele taal belangrijker geworden, om binnen de Nederlandse samenleving nog vast te houden aan de Molukse cultuur.

Bahasa Indonesia is de officiële taal die gesproken wordt in Indonesië. De Molukkers spreken echter 'Maleis', een variant van Bahasa Indonesia. De Molukkers

in Nederland spreken ‘een dode taal’. De taal ontwikkelt zich niet meer met Indonesische woorden, maar met Nederlandse woorden, woorden van andere culturen en met straattaal woorden:

Bijvoorbeeld het woord ‘computer’. Dat is een woord dat mijn ouders nog niet kenden op de Molukken, maar dat we hier in Nederland hebben geleerd.

- Man (64), 2e generatie, volbloed Moluks, woont buiten de wijk

Wat opvalt is dat iedere generatie opgevoed is met Nederlands, maar niet iedereen met Maleis. Nederlands wordt om praktische redenen als belangrijkste taal beschouwd. De eerste generatie heeft Nederlands geleerd op de Hollandse School in voormalig Nederlands-Indië en heeft de Nederlandse taal actief doorgegeven aan de tweede generatie tijdens de opvoeding, omdat zij het Nederlands belangrijk vonden:

Mijn ouders waren allebei Hollands sprekenden. Dus ik moest ook Nederlands praten, omdat mijn ouders het belangrijk vonden dat wij mee konden komen in de Nederlandse samenleving. In de avonden en in de weekenden mocht ik Maleis praten.

- Vrouw (65), tweede generatie, volbloed Moluks, woont in de wijk

Het Maleis heeft de tweede generatie voornamelijk geleerd van hun opa, een “KNIL militair van de oude stempel”, die mee ging naar Nederland en geen Nederlands kon spreken. Daarnaast is het Maleis door de tweede generatie ontwikkeld door het wonen in de Molukse wijk. Hier hadden zij veel contact met andere Molukkers, waarbij de meest gangbare taal Maleis was. Dit geldt ook nog voor het spreken van de taal nu: de respondenten die in de wijk wonen, gebruiken de taal in de wijk dagelijks, ongeacht welke generatie ze zijn. Het Maleis dat zij spreken is wel “doorspekt met Nederlandse of andere woorden”.

Pas later stond kreeg het Maleis een centralere rol binnen de familie, met het oog op het behouden van de Molukse cultuur. Een opvallende trend binnen de Molukse gemeenschap is het aanbod van Maleise taalcursussen, om de taal in stand te houden en van uitsterven te behoeden. De derde generatie heeft deze lessen gevolgd:

In de eerste plaats spraken wij Nederlands thuis, omdat mijn ouders het belangrijk vonden dat wij goed Nederlands konden spreken. Onze toekomst ligt nu eenmaal hier. Ik begreep het Maleis wel, maar pas op latere leeftijd ben ik het actief gaan spreken. Toen ik in de puberteit kwam, ging ik echt nadenken over wie ik nou was. En waar ik vandaan kwam. Daar was ik als kind ook wel mee bezig, maar in de puberteit pas echt. Ik wilde echt weten waar mijn roots liggen, wie ben ik, wat is mijn plek hier in de wereld. Toen ben ik ook het Maleis gaan leren door te lessen.

- Vrouw (28), derde generatie, volbloed Moluks, woont buiten de wijk

De jongere generaties spreken de taal in het algemeen minder. De taal is dan ook niet door iedereen van de tweede generatie actief doorgegeven aan volgende generaties. Door buiten de wijk te wonen, werd het Maleis niet meer de meest gangbare taal, maar Nederlands. Respondenten geven ook aan dat het doorgeven van de taal bemoeilijkt werd wanneer de partner niet van Molukse komaf was. Van de derde generatie spreekt de helft nog Maleis: doordat zij wonen in de wijk, volbloed Moluks zijn of door het volgen van de taalcursus. De vierde generatie spreekt de taal helemaal niet meer. Deze generatie is gemengd en woont buiten de wijk. Zij die het niet spreken vinden het jammer dat ze de taal niet geleerd hebben:

Ik vind het jammer dat ik de taal nooit heb geleerd, dat mijn moeder mij dat nooit heeft geleerd. Ik kom niet verder dan 'makan' (eten), 'minum' (drinken) en 'cepat' (snel, opschieten), de dingen die mijn tantes vroeger tegen mij schreeuwden. De rest van mijn familie beheersen de taal over het algemeen wel. Dus dan heb je denk ik al meer een raakvlak met elkaar. Dat heb ik niet.

- Vrouw (27), vierde generatie, half Moluks, woont buiten de wijk

Het Maleis wordt door iedere generatie belangrijk gevonden. Maar of het een vereiste is voor de Molukse identiteit, daar zijn de meningen over verdeeld. Door sommigen uit verschillende generaties wordt het belangrijk gevonden om de taal in ieder geval te kunnen verstaan. Maar deze opvatting wordt door velen ook snel weer ontkracht, omdat de taal altijd en door iedereen te leren valt:

Iedereen kan de taal leren. Het is een makkelijke taal. Het Maleis is een onderdeel van ons Moluks zijn, maar het is zeker niet een vereiste.

- Man (67), tweede generatie, volbloed Moluks, woont in de wijk

4.2.2 Verwantschapsrelaties: adat

Binnen de Molukse gemeenschap zijn verwantschapsrelaties zoals familie en pela's, zoals beschreven in de adat, erg belangrijk. Dit geldt ook voor de familie.

Opmerkelijk is dat voor iedere generatie het belang van familie heel sterk is, ook voor de jongere generaties. Het samenzijn, het onderhouden van relaties, hoe om te gaan met elkaar, respect tonen voor oudere generaties en de overtuiging dat familie op de eerste plek komt in vergelijking met vrienden, zijn thema's die in ieder interview terugkomen. Ook het gebruiken van de juiste 'titels' is erg belangrijk voor de Molukkers.

Familie is belangrijk. Heel erg. Vooral met feestdagen, of als er iets is. Het is belangrijk dat je altijd voor elkaar klaar staat. Je hoeft elkaar niet iedere dag te zien. Maar dat je er wel voor elkaar bent. Vooral als er iets is.

- Vrouw (58), tweede generatie, volbloed Moluks, woont buiten de wijk

Het belang van pelaverbonden is ook voor iedere generatie nog sterk. Voor de jongere generatie geldt dat ze niet altijd op de hoogte zijn van wie hun pela's zijn, maar ze weten wel wat het betekent: dat je andere families, waarmee jouw familie een pelaverbond eeuwen geleden heeft gecreëerd, steunt wanneer zij hulp nodig hebben. En niet onbelangrijk: met elkaar trouwen is verboden. Uit de interviews met de derde en vierde generaties blijkt dat hun ouders en andere familieleden actief aan ze hebben meegegeven wat de regels omtrent adat zijn: hoe om te gaan met elkaar en wat de gebruiken, gewoonten en tradities zijn. Een voorbeeld is dat hen is aangeleerd om bij ontmoetingen met andere Molukkers naast je achternaam, ook de kampong (dorp) waar je familie vandaan komt te vermelden. Dan is voor de ander duidelijk of je pela bent van elkaar of niet.

Aan al die verbonden, daar werd bij ons thuis en bij opa en oma thuis veel waarde aan gehecht. Dat was echt belangrijk. Dat is een stukje cultuur, van je eigen familiegeschiedenis als Molukker zijnde. Hoe zijn die verbonden tot stand gekomen, hoe zit dat precies. Op de Molukken is het nog steeds heel erg belangrijk, dus voor ons ook. Je wordt geacht om dat allemaal te weten en te kennen.

- Vrouw (28), derde generatie, volbloed Moluks, woont buiten de wijk

4.2.3 Religie

Het christendom (protestantisme) speelt voor de eerste en tweede generatie, en een deel van de derde generatie een grote rol. De tweede generatie heeft het geloof en het belang ervan actief meegekregen van de eerste generatie, door de heersende tijdgeest en door (kerkelijke) activiteiten binnen de wijk. Maar naarmate de tijd vorderde, Molukkers meer integreerden en zich buiten de wijk vestigden, is het proces van ontkerkelijkking gestart binnen de Molukse gemeenschap. Hoe jonger de generaties, hoe minder verbonden zij zich voelen met het geloof. En ook: hoe meer vermenging heeft plaatsgevonden binnen de huwelijken, hoe minder gelovig de respondenten zijn.

Waar het geloof nog wel een grote rol speelt, is binnen de wijk. Er is een kerk en een stichting, die veel activiteiten organiseren omtrent het geloof:

Het geloof wordt als kapstokje gebruikt voor heel veel evenementen en gebeurtenissen hier in de wijk. Met alles komt het geloof terug. Dopen, belijdenis, als je gaat trouwen, als je doodgaat. Bij alles word je gezegend bij kerkdiensten. En er is natuurlijk zondagsschool.

- Vrouw (32), derde generatie, volbloed Moluks, woont in de wijk

De ontkerkelijkking begint vanaf de jaren '70, toen de eerste van de tweede generatie Molukkers de wijk verlieten voor de grote stad:

Vroeger was het geloof echt belangrijk. Maar toen was het overal belangrijk, ook in de rest van Nederland. Iedereen ging altijd naar de kerk. Vanaf de

jaren '70 startte de ontkerkelijking. Ook onder Molukkers. Molukkers gingen buiten de wijk wonen in grote steden. Daar waren geen kerken, geen Molukse kerken dan. Dus als je naar de kerk wilde, dan moest je terug naar de wijk.

- Man (64), tweede generatie, volbloed Moluks, woont buiten de wijk

Ontkerkelijking gaat tot op de dag van vandaag voort. Vooral wanneer de Molukker buiten de wijk woont. Bij zowel de tweede als de derde generatie wordt opgemerkt dat de jongere generaties vaak aansluiting missen met de kerk. De kerkdiensten zijn conservatief en niet meer van deze tijd. Ook zijn de diensten vaak in het Maleis, waardoor de diensten voor de jongere generaties die de taal niet meer kunnen spreken niet te verstaan zijn.

Ondanks de ontkerkelijking, blijkt het overgrote deel van de tweede generatie het geloof wel actief door te hebben gegeven aan de jongere generaties. Wat de jongere generaties er mee willen doen, is aan hen:

Ik heb het geloof aan mijn dochter meegegeven. Ik vind het zelf heel belangrijk, omdat ik er zelf zo mee ben opgegroeid. Maar wat mijn dochter ermee doet, dat moet ze zelf weten. De keuze ligt bij haar.

- Vrouw (65), tweede generatie, volbloed Moluks, woont in de wijk

Bij de derde generatie speelt alleen bij de volbloed respondenten het geloof nog een grote rol. Volgens hen is de wijk daarop van invloed geweest en het feit dat beide ouders van Molukse komaf zijn. Van de derde en vierde generatie met gemengd bloed en wonend buiten de wijk, speelt het geloof geen rol meer. Dit komt volgens hen doordat hun ouders het niet hebben doorgegeven en het leven buiten de wijk zich niet per se focuste op het aanhouden van het geloof.

In mijn leven speelt het geloof geen rol, dat is ook niet van huis uit meegegeven. Terwijl voor bijvoorbeeld mijn ooms en tantes dit wel zo is. Mijn hele familie is wel heel christelijk opgevoed. Elke zondag naar de kerk gaan en de dominee die aanwezig is op je bruiloft, een ander feest of op een begrafenis. Dat neemt nog veel meer plek in. Maar bij mij persoonlijk niet.

- Man (22), derde generatie, halfbloed Moluks, woont buiten de wijk

Opmerkelijk is dat de jongere generaties van mening zijn dat het geloof van de Molukkers heeft bijgedragen aan een goede integratie van de Molukkers in de Nederlandse samenleving. Door het gedeelde protestantisme waren normen en waarden gelijk en werden gemengde huwelijken ook sneller geaccepteerd.

4.2.4 Politieke ideologie: RMS en migratiegeschiedenis

Het sterke RMS-ideaal dat onder de Molukse gemeenschap in Nederland heerst, leeft niet in de geïnterviewde familie. In tegenstelling tot eerdere literatuur over Molukkers, is de RMS geen bepalende factor geweest voor de familie of voor hun Molukse identiteit. Wat daarentegen wel opmerkelijk is, is dat voor iedere generatie

de migratiegeschiedenis erg belangrijk is. Het belang om je eigen geschiedenis te weten, wat de eerste generatie heeft moeten meemaken, de reden waarom de eerste generatie naar Nederland is gekomen en de belofte die gedaan is door Nederland, dat is wat je als Molukker moet weten.

De RMS heeft geen rol gespeeld in het leven van de familie. Toen de eerste generatie naar Nederland kwam, werd het voor hen snel duidelijk dat terugkeer niet spoedig zou plaatsvinden. Daarom vond de eerste generatie het belangrijk dat hun kinderen de taal leerden en in Nederland naar school zouden gaan. Want, zo stelden zij, hun toekomst lag in Nederland. De tweede generatie ziet het belang in van de RMS voor de Molukse gemeenschap, maar deed zelf vroeger voornamelijk mee vanwege sociale aspecten:

De RMS dient als een bindende factor voor de Molukkers in Nederland. Ik voelde er vroeger wel enigszins binding mee, maar zo fanatiek of betrokken was ik niet. Thuis werd het niet gestimuleerd. Ik ging wel met 25 april naar Den Haag toe om te demonstreren, maar dat was eigenlijk meer voor de gezelligheid. En in de loop der tijd verwaterde het allemaal. Je wordt ouder, je gaat naar school, je woont buiten de wijk en gaat werken.

- Man (64), tweede generatie, volbloed Moluks, woont buiten de wijk

De tweede generatie is van mening dat de RMS een ideaal of een utopie was voor de eerste generatie, maar dat het nu niet meer dan een symbool voor terugkeer naar de Molukken is. Zij merken op dat de Molukken nooit vrij of onafhankelijk is geweest, dus dat het onwaarschijnlijk is dat de Molukken nu wel een goed werkende, onafhankelijke staat kan worden. Ditzelfde gedachtegoed hebben de derde en vierde generaties overgenomen. Zij weten dat de RMS belangrijk is voor de Molukse cultuur en de Molukse gemeenschap in Nederland, maar zelf geloven zij er niet in en zijn blij met de kansen die zij in Nederland krijgen.

De Molukse jongere generaties in Nederland noemen wij 'anak mas', ofwel gouden kinderen. Die hebben de toekomst en het geluk om een gouden toekomst in Nederland op de bouwen.

- Vrouw (58), tweede generatie, volbloed Moluks, woont buiten de wijk

Daarentegen is de migratiegeschiedenis nog wel erg belangrijk: het kennen van je eigen familiegeschiedenis, hoe de Molukkers naar Nederland zijn gekomen en de belofte die aan de Molukkers door de Nederlandse overheid is gedaan. Soms is zelfs boosheid of frustratie te herkennen wanneer er gesproken wordt over hoe de eerste generatie is behandeld door Nederland en over de belofte die nooit is nagekomen. Bij iedere generatie ligt de nadruk op 'dat we het nooit mogen vergeten'.

Ik wil dat mijn kinderen weten waar hun opa en oma vandaan komen en hoe ze hier terecht zijn gekomen. Dat vind ik heel belangrijk. Ze moeten er trots op zijn en het ook trots kunnen vertellen.

- Vrouw (61), tweede generatie, volbloed Moluks, woont buiten de wijk

Er is geen verschil tussen generaties, tussen respondenten die volbloed of gemengd bloed hebben, of tussen respondenten die binnen of buiten de wijk wonen. De geschiedenis is voor iedere generatie van belang:

Ook ik, van de derde generatie, weet heel veel over de geschiedenis. Waarom mijn opa en oma naar Nederland zijn gekomen. Ik vind dat het aan mij en andere generatiegenoten is om het stokje over te nemen van de oudere generaties. Onze geschiedenis en verhalen moeten doorverteld worden.

- Man (22), derde generatie, halfbloed Moluks, woont buiten de wijk

4.2.5 Woonomgeving: het wonen in een Molukse wijk

De Molukse wijk betekent voor de familie de kern van de Molukse cultuur en Molukse normen en waarden. Het is de plek waar het “*Molukse plaatsvindt*”. Het is een speciale plek, een veilige thuishaven, waar de geschiedenis van de Molukkers in Nederland nog sterk voelbaar is. Er is saamhorigheid, gezelligheid en er is altijd wel iets te doen. De respondenten spreken over een “*wijkgevoel*”. Wat echter opvalt, is dat ondanks de positieve uitlatingen over de wijk, bijna niemand van de familie meer in de wijk woont. Daarnaast geven de respondent, ook zij die buiten de wijk wonen, aan dat zij voor het behoud van de Molukse wijk zijn. En dan ook het liefst voor alleen Molukkers. De jongere generaties zouden ook het liefst de wijk willen behouden, maar twijfelen aan de houdbaarheid.

Van de tweede generatie is iedereen in de wijk opgegroeid, maar vandaag de dag woont niet eens de helft nog in de wijk. Er zijn verschillende redenen opgegeven waarom de zij de wijk hebben verlaten: er was geen huis beschikbaar, huwelijk met een Nederlander of studie en werk in de stad. Daarnaast is de wijk in vergelijking met vroeger een stuk individualistischer geworden. Vroeger liep je sneller bij iemand naar binnen. Nu bel je eerst aan.

Vroeger kon je nog bij iedereen zo binnenlopen. Dat was omdat de eerste generatie toen allemaal nog leefden. Met feestdagen kon je zo, via een touwtje uit de brievenbus, bij iedere buur naar binnen om elkaar een hand te geven. En die dagen ervoor was iedereen in de wijk altijd in de weer met koken, koekjes bakken en pinda's pellen. Ja, dat is nu vervaagd, dat is weg. Iedereen koopt nu alles kant en klaar.

- Vrouw (65), tweede generatie, volbloed Moluks, woont in de wijk

De derde en vierde generatie zijn ook grotendeels buiten de wijk opgegroeid. De jongere generaties merken op dat er een merkbaar verschil is tussen een wijk-

Molukker en een niet-wijk-Molukker: (halfbloed) Molukkers die niet in de wijk wonen, kunnen zich als buitenstaander voelen. Ze worden door de wijk-Molukkers niet herkend, of worden beschouwd als meer Nederlands in plaats van Moluks. Er is binnen de wijk ook veel sprake van sociale controle. Dit hoeft niet verkeerd te zijn: iedereen let bijvoorbeeld op elkaars kinderen. Maar er is ook sprake van sociale druk. Een van de jongere respondenten gebruikt zelfs het woord “*bekrompen*”. Als je een hoge opleiding volgt, een goede baan hebt, of “*hoog-Nederlands*” praat, dan doe je voor de wijk-Molukkers uit de hoogte. En als je buiten de wijk woont, ben je volgens de wijk-Molukkers niet meer een “*echte Molukker*”. Een andere respondent geeft aan dat wanneer je een toekomst op wil bouwen in Nederland, door te studeren in de stad of door te investeren in een huis, je automatisch de wijk uit moet. Deze Molukkers komen ook niet snel meer terug.

Op de vraag of de Molukse wijk behouden moet worden, en of deze behouden moet worden voor alleen Molukkers, wordt door de tweede generatie volmondig ja geantwoord. De wijk moet zoveel mogelijk behouden worden, want het draagt volgens hen bij aan de Molukse identiteit. De plek waar het Moluks zijn allemaal wordt gevormd. De wijk moet ook het liefst behouden worden voor alleen voor Molukkers, of getrouwd met Molukkers. De respondenten die buiten de wijk wonen, willen terugkeren naar de Molukse wijk als deze dreigt leeg te lopen. Dit geldt echter niet voor de derde en vierde generatie. Die zijn te veel gebonden aan hun leven in de stad en vinden het een lastige kwestie:

De Molukse wijk is het enige fysieke wat de Molukkers hebben, de enige plek waar we onze geschiedenis nog uit kunnen afleiden. Maar laten we eerlijk zijn, op een gegeven moment moeten we wel opgaan in deze samenleving. Als je kijkt naar andere culturen bijvoorbeeld, die hebben geen tastbare bewijzen. Ook al is hun geschiedenis wel anders. Het is een lastige kwestie, het ‘behouden opdat we nooit vergeten’.

- Vrouw (28), derde generatie, volbloed Moluks, woont buiten de wijk

Of Molukkers door de geschiedenis met Nederland, ook meer privileges verdienen in vergelijking met andere culturen, bijvoorbeeld door het faciliteren en het behouden van de Molukse wijk, is voor de respondenten een lastige vraag. Sommigen vinden van wel, omdat Molukkers op hele andere voorwaarden naar Nederland kwamen. Anderen vinden dat de Molukkers het recht hebben op een eigen wijk, want achterstallig soldij is ook nooit uitbetaald. Bij de jongere generaties is er sprake van tweestrijd:

Dat is een stukje wat aan mij knaagt. Vanuit mijn Nederlandse perspectief denk ik: we leven in een multiculturele samenleving, dus het moet niet zo zijn dat er wijken zijn die helemaal gescheiden zijn voor één bevolkingsgroep. Maar vanuit mijn Molukse kant denk ik: de wijk is het enige tastbare wat Molukkers hebben. Als dat niet in stand wordt gehouden, dan hebben de

Molukkers niets meer. Althans, niets fysieks meer. Met het verdwijnen van de Molukse wijk, zal ook een stukje Molukse cultuur verdwijnen.

- Man (22), derde generatie, halfbloed Moluks, woont buiten de wijk

4.2.6 Integratie in de Nederlandse samenleving

Hoe langer de Molukse familie in Nederland woont, hoe sterker de integratie in de Nederlandse samenleving. Hoe jonger de generaties, hoe meer geïntegreerd. Ondanks de integratie in de Nederlandse samenleving, is het behoud aan de eigen cultuur en Molukse normen en waarden nog sterk. Maar wel: zo ver dat getolereerd wordt binnen de maatschappij. De Molukse normen en waarden zijn aangepast aan Nederlandse normen en waarden. De tweede generatie spreekt liever niet van integratie, maar van “aanpassing”. Molukkers kunnen zich goed aanpassen aan Nederlandse omstandigheden, maar kunnen zich ook goed vasthouden aan hun eigen culturele achtergrond.

De eerste generatie kon goed mee in de Nederlandse samenleving doordat deze Nederlands kon spreken, snel aan het werk kon in Nederland en dezelfde religie aanhing. Voor de tweede generatie geldt hetzelfde. Ook is de invloed van gemengde huwelijken groot geweest op het Molukse identiteitsgevoel:

Het gemengde huwelijk is voor mij een versnelde vorm van integratie geweest. Als ik met een Molukse was getrouwd, dan zou ik nu denk ik meer Moluks zijn geweest en mij ook meer Moluks voelen.

- Man (64), tweede generatie, volbloed Moluks, woont buiten de wijk

Voor de tweede generatie was het moment van integreren duidelijk wanneer zij recht kregen op een Nederlands paspoort in de jaren '70 en de kansen die zij daarmee kregen binnen de Nederlandse samenleving. Voor die tijd hadden de Molukkers een vreemdelingenpaspoort en waren zij statenloos. De mogelijkheden die de volgende generaties hebben, is door de tweede generatie goed gestimuleerd. Ondanks de integratie, wordt geprobeerd om aan de Molukse tradities, normen en waarden te houden, zolang dat lukt met werk en andere verplichtingen in Nederland:

Ik probeer de Molukse normen en waarden te handhaven in mijn leven, maar dat gaat niet echt altijd op. Bijvoorbeeld de activiteiten in de Molukse gemeenschap, die vinden altijd plaats in de wijk. Dan ga ik altijd terug om te helpen. Vooral als iemand komt te overlijden, of een belijdenis. Althans, ik probeer het. Als het lukt met werk bijvoorbeeld.

- Man (64), tweede generatie, volbloed Moluks, woont buiten de wijk

De derde en vierde generatie vinden zichzelf en de Molukse gemeenschap goed geïntegreerd. Deze respondenten hebben in Nederland onderwijs genoten en hebben goede carrièrekansen voor zich liggen. Een van de respondenten van de derde generatie die in wijk woont, merkt op dat een aantal in de wijk zich nog sterk houden aan het isolement-gedachte van vroeger. De Molukse wijken werden aan de

rand van dorpen gebouwd, als isolement om integratie niet te stimuleren. Maar dat is voor deze familie niet van toepassing. Zij zien de kansen die de komst naar Nederland heeft gebracht als positief.

De derde en vierde generatie merken op dat sommige Molukse normen en waarden, gericht op een 'wij-cultuur', veranderd zijn naar een 'ik-cultuur'. Dat komt door de integratie, omdat de Nederlandse maatschappij niet ingesteld is op deze collectieve normen en waarden. Het collectivisme maakt langzaam plaats voor individualisme:

Als ik denk aan dat mijn opa en oma met zoveel mensen van de familie in een huis woonden, met soms ook nog aanhang... Dat moet wel heel intens zijn geweest. Nu zou ik wel twee keer nadenken om iemand extra in huis te nemen. Maar ja, toen was het echt een wij-cultuur, dat deed je gewoon. Het is nu veel individualistischer. Dat komt door de integratie in de Nederlandse samenleving, maar ook omdat wij ons leven daar nu op hebben ingesteld.

- Vrouw (28), derde generatie, volbloed Moluks, woont buiten de wijk

5. Conclusie en discussie

Het doel van deze studie was om de intergenerationele overdracht van de Molukse identiteit onder verschillende generaties Molukkers in Nederland te onderzoeken. Uit de resultaten blijkt dat er een Molukse identiteit bestaat. Maar hoe deze wordt ingevuld en mee wordt omgegaan, verschilt per generatie. In de conclusie worden de hoofd- en deelvragen beantwoord en worden bevindingen gekoppeld aan literatuur uit de theoretische verkenning. In de discussie worden suggesties voor vervolgonderzoek en limitaties van dit onderzoek besproken.

5.1.1 De rol van taal op de Molukse identiteit

De respondenten geven aan dat het spreken van de taal onderdeel is van het Moluks zijn, maar geen vereiste voor de Molukse identiteit, zoals wordt vermeld in eerdere literatuur van Verkuyten, Van de Calseijde en De Leur (1999). Er is eerder sprake van belang, zoals Rinsampessy (1992) stelt. Voornamelijk de oudere generaties vinden het belangrijk dat je de taal kunt verstaan. De jongere generaties, die geen Maleis spreken, voelen zich echter wel Moluks en worden ook als Moluks beschouwd door de oudere generaties. De taal wordt nog veel in de wijk gesproken. Ook kan gesteld worden dat de verandering van de Molukse identiteit onder andere af te leiden is aan het Maleis dat nu gesproken wordt. Het Maleis ontwikkelt zich met Nederlandse woorden en woorden van andere culturen in Nederland. Om de taal met uitsterven te behoeden, worden er tegenwoordig Maleise taallessen aangeboden.

5.1.2 De rol van verwantschapsrelaties op de Molukse identiteit

Verwantschapsrelaties, die behoren onder de adat, zijn ook voor deze familie nog zeer sterk. Voor iedere generatie is het belang van familie, Molukse tradities en pelaverbonden nog heel groot. Het samenzijn, het onderhouden van relaties, hoe om

te gaan met elkaar, respect tonen voor oudere generaties en de overtuiging dat familie op de eerste plek komt in vergelijking met vrienden, zijn thema's die voor iedere generatie belangrijk zijn. Dit komt overeen met eerder beschreven literatuur van Rinsampessy (2008), die stelt dat verwantschapsrelaties en adat belangrijk zijn voor het behoud van het traditioneel cultureel Moluks erfgoed, dat van generatie op generatie wordt overgedragen.

5.1.3 De rol van religie op de Molukse identiteit

Het protestantisme speelt voor de eerste en tweede generatie generatie, en een deel van de derde generatie van de geïnterviewde familie een grote rol. Voornamelijk binnen de wijk, waar veel kerkelijke activiteiten zijn, en wanneer de ouders beiden van Molukse afkomst zijn. Het lijkt erop dat religie voor Molukkers van groot belang is geweest voor het ontwikkelen en het versterken van een nieuwe etnische groepsidentiteit binnen de nieuwe samenleving (Lewins, 1978; Williams, 1998). Vooral voor de jaren '70, omdat toen een proces van ontkerkelijking is gestart. Hoe jonger de generaties, hoe minder verbonden zij zich voelen met het geloof. Het geloof heeft dus voornamelijk voor de oudere generaties een belangrijke rol gespeeld voor de Molukse identiteit in de beginjaren in Nederland, als houvast binnen een nieuwe samenleving. Voor de jongere generaties is het geloof echter niet meer zo'n sterk onderdeel van de Molukse identiteit.

5.1.4 De rol van politieke ideologie (RMS) en de migratiegeschiedenis op de Molukse identiteit

De RMS is voor de familie geen bepalende factor voor hun Molukse identiteit. De familie erkent dat de RMS een bindende factor is voor de Molukse gemeenschap in Nederland en symbool is voor de utopische gedachte die er eerder was voor een terugkeer naar de Molukken (zie ook Steijlen, 2006). Wat voor de familie wel een belangrijke factor is voor de Molukse identiteit, is de migratiegeschiedenis. Iedere generatie vindt het belangrijk haar geschiedenis te kennen, waarom ze in Nederland zijn en de belofte die de Molukkers is gedaan. Zij vinden dat hen onrecht is aangedaan door de Nederlandse overheid (Verkuyten, Van de Calseijde & De Leur, 1999). De Molukse familie is er trots op dat ze Moluks zijn en willen met trots ook de geschiedenis overdragen aan nieuwe, jongere generaties. De migratiegeschiedenis en de trots kan beschouwd worden als onderdeel van de Molukse identiteit.

5.1.5 De rol van de woonomgeving op de Molukse identiteit

Ondanks dat de meeste familieleden zich buiten de Molukse wijk hebben gevestigd, is de wijk van groot belang voor het vormen en het overdragen van de Molukse identiteit. In de wijk wordt de taal gesproken, zijn bijeenkomsten voor de RMS op 25 april, en spelen de kerk en de stichting een grote rol in het dagelijks leven. Dit is in lijn met Phinney's (1990) opvatting dat een grote hoeveelheid etnische leden in een bepaalde buurt van invloed zijn op de etnische identiteit, waardoor de etnische identiteit wordt benadrukt (Castles & Davidson, 2000). Rinsampessy (1992) stelt dat de wijk invloed heeft op het Molukse groepsgevoel en dat de etnische isolatie

bijdraagt in het behoud van de Molukse identiteit. Dit wordt door de respondenten bevestigd. De wijk heeft echter een bepaald wijk-gevoel die anderen buitensluit. Ook Molukkers van buitenaf kunnen zich buitengesloten voelen. De wijk wil de familie behouden gezien, en dan het liefst alleen voor Molukkers. Of dit zal lukken wordt vooral door de jongere generaties betwijfeld. Want wanneer je bouwt aan een goede toekomst, zul je automatisch de wijk moeten verlaten. Zo zal op de lange termijn de wijk alleen nog bewoond worden door Molukkers die weinig of geen carrière succes ervaren binnen de Nederlandse samenleving.

De respondenten vinden dat in de wijk “het Molukse plaatsvindt” en dat het de bron is voor het behoud van de Molukse cultuur. Hierdoor kan gesteld worden dat de wijk symbool staat voor een musealisering- of folkloriseringsproces van de Molukse cultuur, waarbij *“verdwijnende of verdwenen tradities in een veranderende context gerevitaliseerd worden”* (De Jong, 2001).

5.1.6. *De rol van integratie op de Molukse identiteit*

Dat de familie zich nog Moluks en verbonden voelt met het land van herkomst, is geen belemmering voor de integratie in Nederland (Snel, 2003). De familie is goed geïntegreerd. Hoe jonger de generatie, hoe meer geïntegreerd. Ondanks de integratie, wordt geprobeerd om aan de Molukse tradities en normen en waarden te houden, zolang dat lukt met werk en andere verplichtingen in Nederland. De Molukkers passen hun identiteit aan met meer Nederlandse componenten (Rinsampessy, 1992). Zo is de collectivistische wij-gedachte veranderd naar een ik-gedachte. De invloed van gemengde huwelijken is hier groot, omdat dit heeft bijgedragen aan een versnelde vorm van integratie. En, zoals Rinsampessy (2008) stelt, Molukse normen en waarden worden in een gemengd gezin opnieuw vormgegeven.

Ondanks dat het integratiebeleid betreffende de Molukkers aanvankelijk gericht was op tijdelijke opvang in afwachting van terugkeer naar de Molukken, sluit de integratie ontwikkeling van de Molukse gemeenschap in Nederland uiteindelijk beter aan bij een beleid dat initieel bedoeld was voor de gastarbeiders. Namelijk het beleid ‘integratie met behoud van de eigen identiteit’, waarin naast behoud van eigen cultuur en identiteit, integratie binnen de Nederlandse samenleving bedoeld was (Penninx, 2017). Ondanks dat de Molukkers niet meer zijn teruggekeerd, is de focus gericht geweest op het behoud van de eigen Molukse cultuur en identiteit in het nieuwe land.

5.2 *De Molukse identiteit*

De Molukse identiteit heeft voor iedere generatie dezelfde kernconcepten, maar wordt door iedere generatie anders ervaren. Waar de Molukse identiteit eerst voor de oudere generaties nog echt alleen Moluks was, is de identiteit nu veranderd naar een vermenging van twee identiteiten: de Molukse met de Nederlandse. Tijdgeest is hier van grote invloed. Dit is in lijn met Giddens (1991) en Verkuyten (1999) die stellen dat de identiteitsontwikkeling afhankelijk is van de context waarbinnen het

individu zich bevindt, en dat de identiteit onderhevig is aan een voortdurend proces van sociale constructie.

Wat echter onder ieder generatie wel erg sterk is en minder veranderd lijkt te zijn, is het belang van familiebanden en Molukse tradities. Daarnaast is trots en de kennis over de eigen Molukse geschiedenis ook nog zeer sterk. Daarmee gaat ook de behoefte om de geschiedenis door te geven aan jongere generaties gepaard, of aan mensen die geen weet ervan hebben. Uit het onderzoek blijkt dat de Molukse wijk nog een grote invloed op de ontwikkeling en instandhouding van de Molukse identiteit. Wanneer de wijk zou verdwijnen, is de vraag maar of de Molukse identiteit niet geheel zou opgaan in de Nederlandse identiteit. En wat betreft de vermenging in huwelijken: hoe meer vermenging, hoe lastiger de actieve overdracht van de Molukse identiteit. Voor deze familie is het vooruitzicht dat de jongere generaties allemaal vermengd zijn met andere culturen.

5.3 Tot slot

In dit onderzoek heeft de overdracht van de Molukse identiteit van generatie op generatie centraal gestaan. Gebleken is dat de Molukse identiteit veranderlijk is en door verschillende generaties anders wordt ervaren. Ook is gebleken dat etnisch geconcentreerde wijken en niet-waargemaakte beloftes uit het verleden een sluimerend effect kunnen hebben op minderheden binnen de Nederlandse samenleving. Beleid kan zich richten op het onderzoeken van de behoeften van de Molukkers om hen niet ondergewaardeerd te laten voelen binnen de Nederlandse samenleving, bijvoorbeeld op het gebied van wonen. Als de wijk niet kan blijven bestaan, moeten andere regelingen voor worden getroffen om het cultureel erfgoed van de Molukkers te behouden om extreme reacties te beperken⁹. En als de wijk wel blijft bestaan, is het van belang om het bewoonbaar te laten blijven voor verschillende sociaal economische klassen, om gettovorming te voorkomen.

Daarnaast kan vervolgonderzoek zich richten op mensen die gemengd bloed hebben en waarbij een meervoudig proces van identificering optreedt. Uit dit onderzoek is gebleken dat hoe meer vermenging, hoe lastiger de overdracht van de etnische identiteit en hoe meer sprake van vermenging van twee identiteiten. De Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid¹⁰ heeft in 2007 gesteld dat Nederlanders met een gemengde afkomst een maatschappelijke functie kunnen uitdragen. Namelijk het vormen van een brug tussen verschillende etnische groeperingen. Voor de Molukse gemeenschap zou dit een interessante opgave zijn, omdat er al veel vermenging heeft plaatsgevonden, maar nog geen literatuur is over de brugfunctie die gemengd bloed Molukkers kunnen hebben.

Het onderzoek kent een aantal beperkingen. De eerste betreft het aantal respondenten. Door enkel te focussen op één familie, gaat het om een klein aantal mensen. Hierdoor zijn de bevindingen niet generaliseerbaar. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op een grotere groep. Daarnaast is de respondentenwerving

⁹ <https://nos.nl/artikel/2286606-molukse-jongeren-maken-afspraken-om-wijk-maastricht-moluks-te-houden.html>

¹⁰ <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2007/09/24/identificatie-met-nederland>

selectief geweest. Enkel degenen die een interesse hadden in hun Molukse achtergrond en het Moluks erfgoed, hebben bijgedragen aan het onderzoek. Dit selectieve karakter heeft de bevindingen ongetwijfeld gekleurd. Een laatste beperking betreft het effect van de interviewer. De interviewer heeft zelf een Molukse achtergrond, wat de resultaten mogelijk heeft beïnvloed. Dit betreft een accommoderend interviewer-effect, waarbij gevoelens van dezelfde etnische identiteit van invloed zijn op de houding van de respondenten (Bochove, Burgers, Geurts, de Koster & van der Waal (2015). Vervolgonderzoek kan gedaan worden door een interviewer die geen bekende relatie of dezelfde etnische achtergrond heeft, zodat uitkomsten met elkaar kunnen worden vergeleken.

Referenties

- Boeije (2007). Kwalitatief onderzoek. In H. 't Hart, H. Boeije en J. Hox (red.), *Onderzoeksmethoden* (p. 253-289). Amsterdam: Boom Onderwijs
- Boeije, H. (2009). Kwalitatief Onderzoek. In H. Boeije, H. 't Hart, & J. Hox (Eds.), *Onderzoeksmethoden* (pp. 246-281). Amsterdam: Boom Onderwijs.
- Bernstein, D. A., Penner, L. A., & Clarke-Stewart, A. (2008). en Roy, E.J. *Psychology*.
- Berry, J. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Appl. Psychol. Int. Rev.* 46: 5-34.
- Camarillo, A. (1990). Chicanos in California: A History of Mexican Americans in California
- Brown, B.B. (2004). Adolescents' relationships with peers. In R.M. Lerner & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of Adolescent Psychology, 2nd edition* (pp. 363-394). New York: Wiley.
- Castles, S., & Davidson, A. (2000). *Citizenship and migration: Globalization and the politics of belonging*. Psychology Press.
- Constantinou, S. T., & Harvey, M. E. (1985). Dimensional structure and intergenerational differences in ethnicity: The Greek Americans. *Sociology & Social Research*.
- De Jong, A. A. M. (2001). De dirigenten van de herinnering: musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland 1815-1940.
- Dion, K. K., & Dion, K. L. (2001). Gender and cultural adaptation in immigrant families. *Journal of Social Issues*, 57(3), 511-521.
- Entzinger, H. & E. Dourleijn (2008). De lat steeds hoger. De leefwereld van jongeren in een multi-etnische stad. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Erikson, E. H. (1959). Identity and the life cycle: Selected papers.
- Gibson, M. A., & Ogbu, J. U. (1991). Minority status and schooling: A comparative study of immigrant and involuntary minorities. Garland Publishing, Inc., 717 Fifth Avenue, Suite 2500, New York, NY 10022.
- Gijsberts, M., & Dagevos, J. (2009). *Jaarrapport integratie 2009*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Giles, H., Bourhis, R., and Taylor, D. (1977). Toward a theory of language in ethnic group relations. In Giles, H. (ed.), *Language, Ethnicity, and Intergroup Relations*. Academic Press, London, pp. 32-65.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and Society in the Late modern Age*. Cambridge
- Green, N. (1997). Beyond being digital: representation and virtual corporeality. In: D. Holmes (ed.), *Virtual Politics: Identity & Community in Cyberspace*. London: Sage
- Hashmi, N. (2000). Immigrant children in Europe: constructing a transnational identity. In A.
- Salvatore & A. Höfert (Eds.), *Between Europe and Islam: shaping in a transcultural space* (pp.163-174). Brussel, Peter Lang.
- Lewins, F. W. (1978). Australia: Religion and ethnic identity. In *Identity and religion*, edited by H. Mol, 19-38. Beverly Hills, CA: Sage P

- Maso I, & Smaling A. Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie. Amsterdam: Boom, 1998.
- McCoy, D. (1992). The influence of structural factors on the emergent ethnicity of immigrant groups: The Vietnamese in Sydney, Australia. *Ethnic Groups* 9: 247–265.
- Penninx, R. (2017). 'Integratie met behoud van eigen cultuur'? Terugkijken naar beleidsleuzen, beleidskeuzes en misvattingen daarover. *Groniek*, 49 (208/9).
- Post, S. (2001), *Anak mas – Gouden kind; Molukkers in Nederland*. Groningen: Uitgeverij Noordboek.
- Phinney, J. S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: review of research. *Psychological bulletin*, 108(3), 499.
- Phinney, J. S., Romero, I., Nava, M., & Huang, D. (2001). The role of language, parents, and peers in ethnic identity among adolescents in immigrant families. *Journal of youth and Adolescence*, 30(2), 135-153.
- Rinsampessy, E. (1992). *Saudara Bersaudara: Molukse identiteit in processen van cultuurverandering*. Doctoral dissertation, Assen: Van Gorcum.
- Rinsampessy, E. (2008). Tussen Adat en integratie. Vijf generaties Molukkers worstelen en dansen op de Nederlandse aarde. Weemen: Haps.
- Rumbaut, R. G. (1994). The crucible within: Ethnic identity, self-esteem, and segmented assimilation among children of immigrants. *International migration review*, 28(4), 748 - 794.
- Smeets, H., & Steijlen, F. (2006). *In Nederland gebleven: de geschiedenis van Molukkers 1951-2006*. Bakker.
- Steijlen, F. (2017). Molukkers in Nederland, een sociale geschiedenis van uitersten. *Groniek*, 49 (208/9)
- Schwartz, S. J., Montgomery, M. J., & Briones, E. (2006). The role of identity in acculturation among immigrant people: Theoretical propositions, empirical questions, and applied recommendations. *Human development*, 49(1), 1-30.
- Tajfel, H., & Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W.G. Austin &
- S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Taylor, D.M., & Moghaddam, F.M. (1987). Theories of intergroup relations. Westport: Praeger.
- Van Bochove, M., Burgers, J., Geurts, A., de Koster, W., & van der Waal, J. (2015). *Questioning ethnic identity: Interviewer effects in research about immigrants' self-definition and feelings of belonging*. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 46(5), 652-666.
- Veenman, J., & Jansma, L. G. (1981). *Molukkers in Nederland: een probleem inventariserend onderzoek*. Van Loghum Slaterus.
- Veenman, J. (2001). *Molukse jongeren in Nederland: Integratie met de rem erop*. Uitgeverij Van Gorcum.
- Verkuyten, M. (1999). *Etnische identiteit: theoretische en empirische benaderingen* (No. 10). Het Spinhuis.

- Verkuyten, M., Van de Calseijde, S., & De Leur, W. (1999). Third-generation South Moluccans in the Netherlands: The nature of ethnic identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25(1), 63-79.
- Verkuyten, M., & Yildiz, A. A. (2010). Orthodoxie en integratie van Turks Nederlandse moslims. *Mens en maatschappij*, 85(1), 5-26.
- Williams, R. B. (1988). *Religions of immigrants from India and Pakistan: New threads in the American tapestry*. Cambridge University Press.
- Zimmerman, M. A., Ramirez, J., Washienko, K. M., Walter, B., & Dyer, S. (1998). Enculturation hypothesis: Exploring direct and protective effects among Native American youth.

Bijlage 1: Topiclijst

Concept	Vragen
Etnische/ Molukse identiteit	- Betekenis van 'Moluks' zijn - Moluks of Nederlands voelen - Per situatie verschillend - Moluks centraal in de eigen opvoeding en in opvoeding eigen kinderen - Wat is Molukse identiteit, verschil met andere culturen - Molukse identiteit voor iedere generatie hetzelfde of anders
Taal	- Spreken van taal vroeger, nu, het liefst - Rol van Maleis: vereiste voor Moluks zijn
Verwantschaps relaties	- Rol van familie en andere verwantschapsrelaties - Hoe was dat vroeger, nu, eigen opvoeding en aan uw kinderen - Betekenis verwantschapsrelaties voor Molukkers
Religie	- Rol van geloof vroeger, nu, in eigen opvoeding, opvoeding kinderen - Religie van belang voor Molukse identiteit
Politieke ideologie: RMS en migratie	- Betekenis RMS voor respondent, voor Molukse identiteit - Politiek actief RMS, Nederlandse dan wel Indonesische politiek - Betekenis Molukse migratiegeschiedenis, opvoeding vroeger, nu
Woonomgeving	- Binnen of buiten de Molukse wijk, beweegreden, betekenis, bijdrage Molukse identiteit - Behouden van de Molukse wijk, ook voor niet-Molukkers

Integratie in de Nederlandse samenleving	- Verbintenis/contact Molukken - Integratie Molukse gemeenschap in Nederlandse samenleving - Rol gemengde huwelijken op Molukse identiteitsgevoel - Molukse identiteitsgevoel anders of zelfde dan ouders/kinderen, tov 50 jaar terug - Over 100 jaar, nog een 'Molukse identiteit' in Nederland
--	--

Bijlage 2: Overzicht generaties

1e generatie
- Vrouw, tijdens thesis periode overleden. Gebruik gemaakt van geschreven boek over het leven in Indonesië en Nederland van de 1e generatie vrouw.
2e generatie
- Man (67), volbloed Moluks, woont binnen de wijk - Vrouw (65), volbloed Moluks, woont binnen de wijk - Man (64), volbloed Moluks, woont buiten de wijk - Vrouw (61), volbloed Moluks, woont buiten de wijk - Vrouw (58), volbloed Moluks, woont buiten de wijk
3e generatie
- Vrouw (32), volbloed Moluks, woont binnen de wijk - Vrouw (28), volbloed Moluks, woont buiten de wijk - Man (22), halfbloed Moluks, woont buiten de wijk
4e generatie
- Vrouw (27), halfbloed Moluks, woont buiten de wijk